

TANULMÁNYOK WINKLER GÁBOR TISZTELETÉRE

Veöreös András

Barokk tér gótikus köntösben.
A soproni Szent György-templom
mint építészeti alkotás

Épített környezetünk folyamatosan változik. Egy sok évszázados múlttal rendelkező város mint Sopron látképe is az egyes épületek átalakítása, az egyes házak cserélődése, újabb és újabb arculata szerint alakul. A különböző korszakok különböző stílusú művészete, illetve azon belül is építészete az adott kor társadalmi igényeit a rendelkezésére álló műszaki megoldások segítségével oldotta meg. A történeti építészetben – a 19. századig legalább is – a következő korszak tiszteletben tartotta a korábbi épületeket és azokat – ha nem is elsősorban a mai értelemben vett műemléki megőrzés szándékával, hanem sokkal inkább takarékosági megfontolásból – felhasználta, átalakította, tovább építette. Ily módon, több korszak építő- és díszítőtevékenységének eredményeképpen alakult ki a soproni belváros egyik meghatározó épületének, a Szent György-templomnak a mai képe is.

Tekintsük át a templom történetét dióhéjban, annyira, amennyi az építészeti vonatkozások megértéséhez feltétlenül szükséges.¹ A templom magját, a mai főhajót a 14. század végén, gótikus stílusban építették. Ebből a korszakból való a templom csúcsíves bordás keresztboltozata a lefutó, illetve az osztópárkány magasságában visszahajtott pil-lérkötegekkel, a szentély ülőfülkéi, a hajó oldalfalában bemutatott faragványok, melyek a templom testületi funkcióját kiszolgáló ülőfülkesorból származnak és a két kapu felett feltárt kapubületek a domborművekkel. A mellékkápolnák közötti falakban ma is megvannak a boltozatot támasztó támpillérek.

A 16. század végétől 1674-ig a templom protestáns kézben volt, ebben az időszakban jelentősebb átalakítást nem végeztek rajta. 1674-ben visszakapja a katolikus egyház, ekkor a jezsuita rend telepedik meg benne. Két évvel később, az 1676-os nagy belvárosi tűzvészben leég az épület. A helyreállítás során 1694-ig a jezsuiták a saját előírásaik szerint alakítják át, ekkor épülnek a gótikus támpillérek közeibe az oldalfalak áttörésével az oldalkápolnák és felettük a karzatok, valamint a jelenlegi főhomlokzat. A meglévő épületbe, annak – a gótika égbe törő arányaival szemben nyomottabb, a 17. századi jezsuita templomok téraryánait közelítő – arányait megtartva épül meg a „jezsuita tér”. A templomot a 18. század folyamán barokk díszítésekkel és berendezéssel látják el.

Az utolsó jelentős bővítés a 19. század végén történik, 1882-ben épül a jelenlegi harangtorony a szentély mögött a bástyakertbe, ezt az első lépcsőkar pallójába véssett év-

¹ A templom történetével részletesen foglalkozik *Nemes András*: Sopron, Szent György-templom (Tájak Korok Múzeumok Kiskönyvtára 511.). Budapest, 1995; *Csatkai Endre – Dercsényi Dezső*: Sopron és környéke műemlékei. Budapest, 1956, 230–244. Vö. *Kálmán Imre – Veöreös András* (összeáll.): A Szent György-templom és plébánia helyiségkönyve és értékleltára. Kézirat, 2010.

szám is bizonyítja. A második világháborúban megsérül a templom, a helyreállítás, restaurálás már az 1940-es évek végén megkezdődik. Sor kerül a belső tér, a Szent György utcai homlokzat és a torony felújítására is.

A templomot történetének a 17. század végi fejezete teszi egyedivé: tudomásunk szerint Magyarországon ez az egyetlen középkori templom, amit a jezsuita rend az újonnan épülő barokk templomainak térformája szerint alakít át. A 17–18. század folyamán a magyarországi katolikus egyházra hatalmas feladat hárul. A felekezetek közötti torzsalakodások és a török háborúk során tönkrement templomokat kell felújítani vagy pótolni. A templomépítő tevékenységben az időszak első felében egyértelműen a szerzetesrendek vállalják a legnagyobb részt. A templomok rendek közötti megoszlását vizsgálva azt látjuk, hogy a ferences rend különböző ágainak (obszerváns, konventuális minorita, kapucinus) a templomai nagyságrenddel nagyobb számban épülnek az összes többi rendénél. Ezek azonban különböző építészeti irányzatokat képviselnek, sok közöttük a középkori újjáépített templom, több a jezsuita tértípus alapján épül fel, a minorita rend önálló tértípust fejleszt ki. Építészeti értelemben a jezsuita templomok egységes épületcsoportot képeznek, melyeknek hatása kimutatható a többi rend templomain is.²

A jezsuita rend³ hazánk területén mintegy másfél tucatnyi barokk templomot épített. Ezek mintaképe az 1627 és 1631 között a római il Gesu⁴ leegyszerűsített formáját átvevő bécsi jezsuita templom volt, épített kupolatér nélkül, de a szentély fölött még

² A barokk kori templomterekről lásd *Veöreös András*: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. *Építés-Építészettudomány* 33 (2005), 325–329. illetve *Veöreös András*: XVIII. századi ferences kolostorok Erdélyben. PhD értekezés. BME Építésztechnika kar, 2007.

³ A jezsuita rendet (Jézus Társasága, Societas Jesu, SJ) 1540-ben alapítja Loyolai Szt. Ignác (1491–1556), korábban katonaként szolgáló baszk nemes. A rend tevékenysége egybeforr az egyház 16. századi ellenreformációs törekvéseivel, a protestantizmus elleni harcban a pápaság fő támasza lett, A hívek katolikus hitre való visszacsábításának egyik legfontosabb eszköze a protestáns puritanizmussal szemben a templomok rendkívül gazdag művészeti kialakítása volt. A barokk stílus kialakulásának körülményeivel bőséges szakirodalom foglalkozik. A templomépítészetről, illetve annak kialakulását részletesen tárgyalja *Szentkirályi Zoltán*: *Az építészet története. Újkor. Barokk*. Budapest, 1986; *Barbara Borngässer, Rolf Toman*: *Barokk stílus*. Budapest, 1999, építészettelméleti háttérét pedig *Szentkirályi Zoltán*: *Válogatott építészettörténeti és -elméleti tanulmányok*. Budapest, 2006. tanulmányai mutatják be. Az ellenreformáció liturgiáját és annak építészeti vonatkozásait többek között Guzsik Tamás szakrális építészetről írott egyetemi jegyzete tárgyalja: *Guzsik Tamás*: *Keresztény liturgiák építészete. III. rész: Nyugati liturgiák és építészetük az újkortól napjainkig. Egyetemi jegyzet*. BME Építészettörténeti és Műemléki Tanszék, é.n..

⁴ A rend anyatemplomát Giacomo Barozzi (Vignola) építette 1568-ban, a homlokzat Giacomo della Porta 1580-ban készült munkája. A templom tere építészetileg tökéletesen kiérlelt, arányaival egységes rendszerbe foglalt megoldását adja az építészeket a 15. századtól foglalkoztató problémának: a centrális és a hosszhasas templomterek egyesítésének. Az egyetlen, áttekinthető térből álló, fiókos dongaboltozattal fedett, a magániséket kiszolgáló oldalkápolnákkal bővített templomhajó egy centrális, kupolával fedett szentélybe torkollik. Belső díszítése rendkívül gazdag. Az oszlopokkal, pilaszterekkel tagolt jellegzetes fehér travertin kőből épített homlokzat minden motívuma a főtengelyt hangsúlyozza. Az oldalsó, alacsonyabb épületrészek volutával kapcsolódnak a főtömeghez. A térrendszert (vagy annak leegyszerűsített, kupola nélküli változatát) és a homlokzat kialakítását szinte valamennyi európai jezsuita templomon megtaláljuk, ezek a megoldások rendkívül nagy hatást gyakoroltak az európai barokk templomépítészetre.

illuzionisztikus freskó segítségével megjelenített kupolával. Ezt követte 1636-ban a nagy-zombati, majd 1641-ben a győri templom. 1657-ben készül el a trencsényi, 1684-ben pedig a kassai templom. A korai, 17. századi jezsuita templomok a magyarországi korai barokk építészet legfontosabb emlékei közé tartoznak. Kivétel nélkül két, többnyire zömök torony hangsúlyozza volutával díszített homlokzatukat, fiókos dongaboltozattal fedett, oldalkápolnákkal bővített teremtemplomok, melyekben a hajóval megegyező szélességű szentélyt finom diadalív választja le. Arányaik, gyér megvilágításuk archaikus, szinte román kori hangulatot kölcsönöz a belsőknak. A későbbi, 18. századi templomok felépítése hasonló, ezeknél azonban a nyújtottabb térarányok és a fényviszonyok tágasabb, szellősebb teret eredményeznek. A jelenlegi kutatásaink alapján mindössze két helyszínről tudunk, ahol a jezsuiták középkori templomba költöztek be: Lőcsén az egykori ferences templomot, Sopronban pedig a Szent György utcai, protestánsoktól visszakapott gótikus templomot veszik birtokba. A rekatolizációt Lőcsén nem követi nagyobb átépítés, ott megmaradt a háromhajós, gótikus csarnoktér; a soproni tehát az egyetlen eset, ahol a rend egy középkori templomot a saját templomtípusának képére alakít.

Az épület építészeti vizsgálatát két irányból végezhetjük el: kívülről és belülről. A külső vizsgálat során az épület településképpen elfoglalt helyzetét vizsgáljuk, ami hangsúlyos toronnyal és a környező épületeknél nagyobb tömeggel rendelkező templom esetén különösen fontos, a belső vizsgálat esetében pedig az épület belső terét elemezzük.

A templom a városképben

Egy város festőiségét a végigjárás során felbukkanó, folyamatosan változó városkép határozza meg. A változatos, meglepetésszerűen előbukkanó képekben gazdag városképet tartjuk festőinek. Természetes, hogy azokban a történeti városokban érezzük leginkább szemet gyönyörködtetőnek a városképet, ahol az utcák vonalvezetése, a domborzati viszonyok és a történelem folyamán különösebb szabályozás nélkül egymásra rakódott, különböző méretű és karakterű történeti épületek látványa uralkodik.

A városkép hangulata nagyban függ az utcák-terek kialakításától. Egy történeti belvárosban sokszor nem párhuzamos az utcák térfala, nem egyenes a vonalvezetésük, nem azonos a környező épületek magassága, különböző az egyes épületek architektúrája. A szabálytalan utcavonalak, a kitáguló-beszűkülő teresedések, sejtelmes átlátások teszik izgalmassá a városképet. A városképben mindig különös hangsúllyal jelennek meg az erőteljes függőleges elemek, a tornyok.⁵

Sopron esetében a domborzati viszonyok csupán a város külső látványában játszanak szerepet, hiszen a környező dombokról változatos formában, szépen tárul fel a törté-

⁵ Az építészeti tér érzékelését és a városképek feltárulását a soproni Várkerület építészeti elemzése kapcsán fejtettük ki a Soproni Szemle korábbi számában: *Veöreös András: A soproni Várkerület a 21. században. Soproni Szemle 69 (2015), 401–415.* Itt most csak a templom megjelenését, városképben elfoglalt helyét vizsgáljuk.

neti belváros (1. kép). A belvárosi utcák majd' kétezer éves gyökereket őrző vonalvezetése és a városképben térfallá összeolvadó egyes házak látványából kiszakadó, hangsúlyos elemként megjelenő tornyok látványa azonban már messziről is nagy szerepet játszik abban, hogy festői városkép alakulhasson ki.

A belvárost a mai napig körbefogja a római alapokra épített középkori várfal-rendszer. A várfal belső oldalára települt házak utcavonala mentén alakult ki a középkorban a belvárosi utcahálózat: a Templom utca és a Szent György utca íve a fallal párhuzamosan fut. Ugyanígy épült ki a fal külső oldalán a 18. századra a Várkerület. A mai városképet tehát – annak ellenére, hogy anyagában csupán néhány helyen látható – a római városfal határozza meg. Ennek a formája tükröződik a belváros mai helyszínrajzában, ez határozza meg az utcák íves vonalvezetését, ebből adódik a folyamatosan változó, festői városkép.

1. kép. A Belváros sziluettje a Sörházdombról. 2015 január

A Szent György-templom elhelyezkedésével éppen ebbe a belvárost övező házsorba illeszkedik, szentélyével maga is a városfal belső oldalához simul hozzá, ugyanakkor hangsúlyos tornya és magas homlokzata révén a városképet több pontról is gazdagító, jelentős épület. Mivel az épület zárt sorú beépítésben helyezkedik el, tömege nem érvényesül a városképben. Külső megjelenése kétarcú: a Szent György utca felől a barokk homlokzat, a Várkerület felől és távolabbról pedig a historizáló torony játszik fontos szerepet.

A torony a városfalra, egészen pontosan annak az egyik – szintén római alapokon álló – bástyájára épült, tehát ha távolról, magaslati pontból szemléljük a várost, a Tűztoronnyal együtt a várfal vonalát jelöli ki, fontos orientációs pont. A torony 1882-ben épült, a kornak megfelelő historizáló stílusban. Testét három osztópárkány tagolja négy szakaszra, osztása az itáliai barokk palotákéra emlékeztet: az alsó szakasz két szint magasságú, felette egy díszesebb nyílászerezéssel kialakított, magasabb szint és az erőteljes, konzolsorral megerősített főpárkánnyal záródó második emelet, a tulajdonképpeni harangszint. Az alsó szinteket pilaszterek keretezik, a felső emeleten ezek hiányoznak,

ezzel is könnyítve az épületrészt. A főpárkány feletti attikaszintet órapárkányos lezárás koronázza, ezen emelkedik a hegyes, nyolcszög alaprajzú, gúla alakú toronysisak.

A toronytest színezése a 19. század végének megfelelően egyszínű középszürke, sem a pilaszterek, sem a párkányok, sem a nyíláskeretezések színei nem különülnek el az alapsíktól, a homlokzat architektúráját a nyíláskeretezések és párkányok erős plasztikája, illetve ezek árnyéka rajzolja ki. A háztetők fölé emelkedő tornyok látványa akkor érvényesül igazán, ha nézőpontunkat is felemeljük az utcaszintről és tekintetünk a tetők felett siklik végig.

A Szent György-templom tornyának felső két szintje emelkedik a házak gerince fölé. A várostól délre húzódó dombokról (Sörház-domb, Károly-magaslat) letekintve négy erőteljes függőleges motívumot fedezhetünk fel: a Tűztorony, az evangélikus templom tornya, a Szent György-templom tornya és a mindezek fölé emelkedő Szent Mihály-templom tornya uralják a látképet. A Belváros többi, (a Tűztoronnyal egy vonalba eső Kecsketemplom, az orsolyita templom és a domonkos templom) tornyai alacsonyabbak, ezeket szinte keresnünk kell a háztengerben. A tornyok kirajzolják a Belváros, a Várkerület helyét, biztos tájékozódási pontot nyújtanak. Ilyen magasról lenézve a tornyok csúcsa is a horizont alatt marad, a horizontot – a látási viszonyoktól függően – a Szárhalmi erdő, a Fertő-tó vagy a mögötte húzódó dombok zárják le (1. kép).

Lejjebb ereszkedve, de még mindig a belvárosi háztetők fölött maradva, a Tűztorony loggiájáról vagy az Orsolya téri csillagvizsgálóból a belvárosra tekintve a torony már fölénk magasodik, átböki a horizontvonalat, érezzük magasságát, tömegét (2. kép). Az evangélikus templom tornyából szinte karnyújtásnyira látjuk a homlokzatot és mögötte a tornyot. Ez az egyetlen nézőpont, ahonnan a templom mindkét látványeleme együtt látható (3. kép).

2. kép. A Belváros tornyai az Orsolya téri csillagvizsgálóból. 2007 február

3. kép. A Szent György-templom látványa az Evangélikus templom tornyából. 2012 november

A város tornyaiból való látvány nem tartozik a mindennapi nézőpontjaink közé. Az utcákon sétálva, a természetes magasságból a torony már nem látható a város minden pontjáról, hiszen az épületek, a térfalak kitakarják. Sétáljunk végig gondolatban a Belvároson és nézzük meg, hogy melyik utcaszakaszok, melyik városképek hangulatában játszik meghatározó – vagy éppen mellékszerepet – a torony.

Mielőtt azonban az elemzésbe belebocsátkoznánk, szükséges megjegyezni, hogy vizsgálataink a jelenlegi, mondhatni pillanatnyi állapotra vonatkoznak. A városkép folyamatosan változik, az egyes épületek átépülnek, magasságuk általában növekszik, a város sűrűsödik. Jelen vizsgálódásunk tárgya, a templom tornya is fiatalnak számít a város történetében, hiszen csupán a 19. század végén épült fel. A Belváros középkori épületei átépültek a 17–18. században. A 19. században léptékváltás jelentkezett: megjelentek a kétemeletes, nagyvárosias épületek a Várkerületen valamint a belvárosi utcák közül leginkább éppen Szent György utcában, a templom szomszédságában. Az elmúlt évszázad legnagyobb városképi változását a II. világháborús bombázások, és az ezek nyomán kialakult foghíjtelkek beépítése jelentette. A Várkerület mai képében léptéküknél fogva is meghatározóak a 20. század második felében épült épületek, valamint a torony feltárlásának vizsgálatakor különösen fontos teresedés a Nagyrendella előtt, ami szintén az elpusztult épületek helyén alakult ki.

A Várkerületen két irányból közeledhetünk a templomtorony felé. Kezdjük képzeletbeli sétánkat a déli oldalról, a Széchenyi tér felől. A körút külső ívén haladunk, mert innen, a belső ív térfala fölött fogjuk megpillantani a tornyot. A Széchenyi-palota és az Ötvös utca között félúton bukkan ki a torony sisakja a háztetők fölött. Pár lépéssel tovább haladva a tér kiszélesedik annyira, hogy a háztetők fölött jobban lássuk a torony tetejét, de ezután ismét csak a sisak látszik, egészen a Bástya térig. A műemlékvédelmi szakma a mai napig vitatja a tér létjogosultságát, hiszen a Várkerület történeti térfala itt a második

világháborús bombázások során megsemmisült,⁶ a tér egy város-seb helyén alakult ki. Ugyanakkor be kell látnunk azt is, hogy a hatvanas évek szakemberei felismerték a térfal eltűnésével a városfal, a Nagyrondella, és felette a Szent György-templom tornya által meghatározott városkép festőiségét, és ennek a látványnak az érvényre juttatása határozta meg döntésüket, ami szerint a térfalat nem állítják vissza. A látvány őket igazolja, a fiatalabb generációnak – közvetlen emlékei nem lévén – már nem hiányzik a térfal, az innen feltáruló városkép, melyben a templomtorny mellett a Tűztorony sisakja is megjelenik, Sopron egyik szimbólumává vált (4. kép). A Várkerület északi szakaszán alacsonyabbak a házak, innen sokkal jobban érvényesül a torony látványa, mely a városkép meghatározó elemévé válik (5. kép).

4. kép. A térfal megszakításával kialakított Bástyá tér. A Szent György-templom tornya uralja a városképet, mögötte a Tűztorony sisakja. 2010 január

A torony elhelyezkedéséből adódóan a Várkerület felől játssza a legnagyobb szerepet a városkép megjelenésében, de van néhány pont a történeti Belvárosban, ahonnan szintén megjelenik. A Fő téren sétálva, annak nyugati térfala mellől, a Megyeháza elől szintén kibukkan a toronysisak, de itt térformáló hatása kevésbé érvényesül, a tér nyugati részén egyértelműen a Kecsketemplom tornya uralkodik, a keleti oldalon pedig a Tűztorony. A Szent György utca déli szakasza azonban pontosan a Szent György-templom tornyára mutat, a torony az Orsolya térről nézve az utca tengelyében jelenik meg két felső szintje

⁶ A Várkerület érintett szakaszának sérült házairól közöl fényképet *Kubinszky Mihály*: Sopron építészete a 20. században. Szeged – Tatabánya, 2003, 75.

is látható (6. kép). A látvány az utca végigjárása során folyamatosan változik: ahogy közeledünk, a templomtorony eltűnik a házak párkánya felett, az utca vonala pedig balra kanyarodik, tehát a látvány fő iránya is elfordul. Pár lépés után azonban a templom másik arca, a főhomlokzat bukkan fel a házak között.

5. kép. A torony látványa a Várkerület északi szakasza felől. 2015 december

A zárt sorú épületek közé beépített templom tömegével nem tud érvényesülni, az utca felé csupán egyetlen homlokzattal fordul. A gótikus kápolnának itt még állt egy tornya, ennek alapozása előkerült a régészeti feltárásokból, és a jelenlegi karzat padlóvonalának magasságában is megvan a korábbi, alacsonyabb karzatszintről a befalazott átjáró nyílás.⁷ A torony a város többi gótikus tornyához hasonlóan alul négyzet, felül nyolcszög alaprajzú volt, melyet oktagonális falazott sisak zárt le.⁸ Eszerint ebben az időben még szabadon állhatott az épület, erre utalnak a főhomlokzat átlós irányú támpillérei is. A torony két oldalán helyezkedett el a ma is meglevő két kapuzat. Az a tény, hogy a 17. század végi nagy léptékű átépítés során nem épült a barokk kori szigorú szimmetriát és tengelyességet hangsúlyozó középső kapu, hanem megmaradt a két oldalsó kapuzat, arra enged következtetni, hogy ebben az időben még állott a homlokzati torony, vagy számoltak annak megmaradásával. Ugyanakkor a homlokzat jelenlegi formájában látszólag egységes tervek szerint került kialakítása. A kérdést a homlokzat helyszíni kutatása után lehetne megválaszolni.

⁷ Nemes András és Gabrieli Gabriella 2007-ben, az orgona restaurálásával egy időben végzett kutatása alapján.

⁸ A torony 15. századi képeinek rekonstrukciós rajzát Sedlmayr János készítette el. A rajz 6465 szám alatt található a Forster Gyula Nemzeti Örökségvédelmi és Vagyongazdálkodási Központ (1014 Budapest, Táncsics M. u. 1.) tervtárában.

A barokk homlokzat a középkorira épült rá. A gótikus épület kontúráját a műemléki helyreállítás során bekarcolták a homlokzatba, ha figyelmesen szemléljük észrevehető a támpillérek élén, valamint fenn az oromzaton.⁹ Első pillantásra is jól látható azonban a két 45 fokos szögben álló támpillér, valamint a barokk kori kapuzatok párkánya felett a helyreállítás során kibontott és bemutatott csúcsíves kapuzáródás, a kaputimpanonokban gótikus domborművekkel.¹⁰ A barokk kapuzatok felett volutákkal közrefogott fekvő ellipszis alakú ablakok voltak, háromszögű timpanon lezárással.¹¹ A barokk tagozatok részbeni feláldozása az alatta levő középkori részletek bemutatathatósága érdekében a korszak műemlék-helyreállításának jellegzetes gondolkodásmódját mutatja. A tervezőnek mesterien sikerült a két korszak bemutatásának arányát megtalálni, mérlegelve azt, hogy milyen értéket minek az érdekében kell elbontani. A 20. század közepén még egyértelműen a középkori emlékek bemutatásának szándéka élvezett elsőbbséget. A 19. századi purizmussal szemben azonban itt csupán annyit vettek el a barokk homlokzatból, hogy annak összképe jelentősen ne változzon meg, ugyanakkor a templom korábbi építési korszaka is egyértelműen érzékeltethető legyen.¹²

6. kép. A Szent György utca az Orsolya tér felől. Az utca tengelyében megjelenő torony a városkép meghatározó eleme. 2009 január

⁹ A homlokzat helyreállítására Sopron Tanács VB. Ipari és Műszaki osztály 1961. február 20-án adott építési engedélyt. (Érdeemes megjegyezni, hogy az engedély mindössze egy egyoldalas dokumentum – manapság egy ilyen dokumentum 10–12 oldal!) A tervet Sedlmayr János tervező készítette. A dokumentumokat a Forster Központ tervtára 6465 számon őrzi.

¹⁰ A domborművek a templom két középkori védőszentjét: Szent Margitot és Szent Györgyöt ábrázolják. A műszaki leírás alapján a gótikus kapuzatok alsó részét a barokk kapuk építésekor bontották el, felső bélletük azonban befalazva megmaradt.

¹¹ A helyreállítás előtti homlokzatról készült fénykép a Forster Központ tervtárában a 8874 szám alatt található.

¹² A műszaki leírás alapján a gótikus kapuzatok alsó részét a barokk kapuk építésekor bontották el, felső bélletük azonban befalazva megmaradt.

A homlokzat három szintre tagolódik. Az alsó szint kontúrját a két gótikus támpillér határozza meg, ezek mentén törik az alaprajzi vonal. A két szélső mezőben egy-egy magas parapetű íves timpanonnal záródó négyzetes ablak, a két kapu között a főtengelyben pedig egy félköríves záródású, szintén szegmensíves timpanonos keretezésű szoborfülke töri át a felületet. Ezek felett öt darab inkább késő-reneszansz, mint kora-barokk ablak helyezkedik el, melyek a karzatszintre nyílnak, közülük a középső vakablak. Mindegyik félköríves záródású, a szemöldökpárkányuk váltakozva háromszögű, illetve szegmensíves timpanonnal kialakított. A fölöttük húzódó párkány követi az alaprajz kontúrját.

A második szinten a homlokzat már egy síkban folytatódik, vastkos pilaszterek tagolják öt szakaszra. A két szélső és a középső tengelyben a padlástérbe nyíló egyenes záródású ablakok, közöttük félköríves szoborfülkék. A fülkékben elhelyezett szobrok hangsúlyos plasztikus elemei a homlokzatnak. A szintet arányaival a teljes magassághoz igazított háromrészes, golyvázott főpárkány zárja le.

7. kép. A templom oromzata az evangélikus templom tornyából nézve. Az oromzatot lezáró timpanonos párkány golyvázódó koronázópárkánya alatt, a megszakadó architráv mellett jól láthatóan hiányzik egy alátámasztó építészeti elem. 2012 november

A főpárkány feletti, volutás kontúrral kialakított, de plasztikus volutával nem rendelkező oromzat több építészeti anomáliát is magába rejt. Kérdés, hogy ezek tervezett, de meg nem valósult vagy elpusztult elemek hiányaiból adódnak. Mivel a második világháború utáni archív képek is a jelenlegi állapotot mutatják, és ezen a felületen háborús sérülés nem látható, valószínűsíthetjük, hogy a homlokzat eredeti befejezetlenségével állunk szemben. Pontosabb adatokat talán újabb levéltári források áttanulmányozásával nyerhetnénk. Egyelőre kénytelenek vagyunk a barokk homlokzati alaktan és az építészeti analógiák vizsgálata alapján felvetésekbe bocsátkozni. A homlokzati síkot egyetlen ege-

nes záródású ablak töri át a tengelyben. Az ablak mellett két pilaszter, ezek felett négy helyen golyvázódó főpárkány szintén golyvázott timpanonnal. A főpárkány architrávja túlfut a pilasztereken, de a következő szakaszon megszakad. A koronázópárkány végein a golyvázat alátámasztást kívánna. Ezeken a pontokon azonban pilaszterek elhelyezése nem valószínű, egyetlen jezsuita templom sem találunk négy pilaszteres oromzatot. A kérdéses pont alatt kör alakú vakablakok is áttörik a homlokzatot, így itt pilaszterek lefutása emiatt sem lehetséges. Valószínűbbnek tűnik tehát, hogy az oromzat szélére alsó és felső csigával rendelkező volutát terveztek, mely optikai megtámasztást adott volna a felső párkány sarokpontjainak. Hogy ez a voluta elkészült és elpusztult-e vagy el sem készült, arra esetleg az érintett homlokzatszakasz roncsolásos kutatása adhatna választ.

A sopronihoz hasonló pilaszterekkel tagolt, szintekre osztott homlokzathoz a már említett jezsuita építkezések közül a bécsi áll a legközelebb. A Szent György-templom homlokzata mindegyiktől különbözik azonban abban, hogy homlokzatát nem díszíti toronypár. Ebből adódik, hogy a középső, kiemelt oromzat és az azt két oldalról megtámasztó volutapár jóval szélesebb, mint a többi templom esetében (7. kép). A homlokzatnak enyhe aszimmetriát kölcsönöz a baloldalon kissé elé épített rendház épülete, amely eltakarja az emeleti szakaszon a szélső pilasztert.

A templom a Szent György utca legszűkebb keresztmetszetének pontján áll, ezen az utcaszakaszon a legmagasabb a térfalat alkotó épületek homlokzata, itt a legfeszesebb az utca szélesség–magassági aránya. A templom homlokzata a középkori állapotnak megfelelően egy kissé visszalép az utca beépítési vonalától, ezáltal a szűk utcakeresztmetszetet kissé lazábbra engedi, a házak párkányvonala fölé magasodó homlokzat mintegy lélegzetet vesz. Szemből így is aligha érzékeljük a homlokzatot, a látómezőnk csak az utcában közeledve tudja befogni az egészet. Az utca geometriájából adódóan rálátás inkább a Fő tér felől közeledve nyílik, a másik irányból érkező szinte váratlanul bukkan fel a magas homlokzat. A barokk kor építőmesterei minden bizonnyal tudatosan választották ezt a megoldást, kihasználták a gótikus támpillérek kínálta lehetőséget, hogy ezek homlokzatba integrálásával, a homlokzati sík hátrahúzásával egy optikai előteret teremtsenek a templomnak. Ez az előtér a megépítés idejében – feltételezve a szomszédos épületek akkor még alacsonyabb párkánymagasságát – még hatásosabb lehetett, de a mai beépítési viszonyok között is elegendő arra, hogy felhívja a figyelmet a templomra, hogy megállítsa az arra sétálót, mert itt egy, a házak sorából kiemelkedő épület található.¹³ Az utca burkolatának esetleges felújítása során mindenképpen érdemes lenne a templom tömege által képzett előtér látványbeli megerősítése.

A homlokzat színezése feltehetőleg szintén a háború utáni kutatások eredményeinek figyelembevételével készült, a jelenlegi árnyalat egy tíz éves átfestés eredménye, mely már felújításra szorul, a vakolat több helyen elvált, a szobrok állapota is kritikus. A homlokzat esetleges felújítása során az orgonaszinten kicserélt, műemlékhez méltatlan ablakok eredeti formában történő visszaállítását is meg kellene oldani.

¹³ A megoldás nem idegen a barokk építésztől: hasonló megoldást alkalmaz Bernini a római San Andrea al Quirinale-, vagy Borromini a Piazza Navonán épített Sant' Agnese-templomok esetében.

A templom belső tere

A templom belső terébe különös módon nem a barokk térszervezés alapelemének számító szimmetriatengelyen, hanem a középkori kapuk helyzetének megfelelően attól jobbra vagy balra léphetünk be. Minden bizonnyal nyomós oka van annak, hogy egy ekkora léptékű átépítés során nem helyezték középre a bejáratit kaput, hiszen ez a változtatás az oldalkápolnák és karzatok megépítéséhez képest csekély beavatkozást jelentett volna. Elképzelhető, hogy ebben az időben még állt a középkori torony, vagy számoltak annak megtartásával. Ennek némileg ellentmond, hogy a homlokzat kialakításán nem látszik a torony meglétének a nyoma.

A két kőoszloppal megtámasztott újkori karzat alatt áthaladva jutunk a tulajdonképeni templomhajóba. A templom alaprajzát a gótikus épület határozza meg. Az egyhajós, bordás csúcsíves keresztboltozatokkal fedett, a hajóval megegyező szélességű, poligonális szentélyzáródású tér a 14. század építészetének jellegzetes alkotása. A középkori boltozat bordáit megtámasztó pillérekötegek a rekonstrukciónak köszönhetően ma is látható módon futottak le a padlóvonalig, mely feltehetőleg a mai padlósík alatt lehetett.

A 17. század végi átépítés során a templom oldalfalait minden pillérközben áttörték és a jezsuita tértípusnak megfelelően oldalkápolnákat alakítottak ki. Az oldalkápolnák fölött karzatok húzódnak végig, ezek szintén minden pillérközben vizuális kapcsolatban állnak a templomhajóval. A karzatok megközelítése az előcsarnokból nyíló dél-nyugati kápolna mellé beépített lépcsőn keresztül, vagy a káptalanház első emeletéről, az északeleti sarokban lehetséges. A templomhajóban fontos építészeti beavatkozásként levették a boltozatokat alátámasztó hármass pillérekötegek középső bordáit, és a pillérekötegek helyén barokk fejezetekkel ellátott téglalap keresztmetszetű pilasztereket alakítottak ki.

A templomot a 18. század folyamán a barokk kor ízlésének megfelelően díszítik, a teljes boltozati felületet, az oldalfalakat, valamint a kápolnák belső tereit stukkódísszel borítják. Barokk berendezés is kerül a templomba: a szentélyben nagyméretű főoltárt, az oldalkápolnában mellékoltárokat helyeznek el, bekerül a padosor, és a stallumok. A diadalív vonalában megépül a szószék a hangvetővel, a szentély leválasztására balusztrádos áldoztatórács szolgál.

A tér megvilágítása ebben az időben a karzat és az oldalkápolnák ablakain keresztül történt. A szentély jobb megvilágítása érdekében a déli oldalfalon nagyméretű félköríves záródású ablakokat nyitottak. Látványos lehetett a főoltár mögött elhelyezett kerek ablakon a reggeli órákban beömlő fény hatása, amelyet az oltár készítője is kihasználta: ez az ablak világíthatta meg az oltárkép feletti, felhőkkel és dicsfényel koszorúzott áttört mezőben az IHS feliratot. Az ellenfény alkalmazásával a tárgyak sejtelmes megjelenítése a barokk templomépitészet gyakori illúziókeltő eszköze volt. Ez a hatás a torony 19. század végi megépítésekor szűnt meg, napjainkban mesterséges fényforrás szolgál a felirat megvilágítására.

A templombelső mai képe minden történeti vonatkozása ellenére a második világháború után jött létre. Itt vetődik fel a minden műemléki beavatkozás esetén felmerülő kérdés: a kialakuló épület műemléki helyreállítás vagy új építészeti alkotás lesz-e? Tekin-

tettel arra, hogy az egyszerű karbantartási munkákat¹⁴ leszámítva a felújítás utáni állapot a legkritikább esetben egyezik meg az épület történetében egyszer korábban már fennállott állapottal, azt kell mondanunk, hogy szinte minden esetben új építészeti alkotásról beszélhetünk. Az egyszerű karbantartási munkák nagyságrendjét meghaladó változtatás már megváltoztatja az épület építészeti megjelenését, tehát kisebb vagy nagyobb mértékben új építészeti alkotást hoz létre. Az új építészeti alkotás elvben megegyezhet az épület valamely korábbi állapotával, de ezekben az esetekben nagyon ritka az, hogy a korábbi állapot minden részletét hitelesen rekonstruálható módon ismerjük. Az újonnan kialakuló építészeti alkotás szerencsés esetben az épület műemléki értékű részleteit megőrzi, azokat az új épületbe belekomponálja.

8. kép. A templombelső mai képe. Jobb oldalon a rekonstruált, padlóg vezetett gótikus bordakötegek, balra pedig a konzolosan befordított bordák láthatók. Alattuk a keresztúti stációk domborművei, rokokó szellemben fogant, 1940-es évek végéről származó stukkókkal övezve. 2010 november

A háborús sérülések kijavítására nagyon korán, már a negyvenes évek végén sor került. A munkálatokat Szakál Ernő¹⁵ vezette, akinek több 1948-ból fennmaradt rajza¹⁶ is

¹⁴ Egyszerű karbantartási munkák alatt a következőket értjük: hiányzó cserepek pótlása, bádogos szerkezetek javítása, sérült vakolatok vagy kőfelületek kijavítása, homlokzat festés, nyílászárók üvegezésének javítása, újrafestése, padlóburkolatok javítása, hiányzó elemeinek pótlása.

¹⁵ Szakál Ernő a 20. század második felében végzett, ma már klasszikusnak számító helyreállítások legnagyobb restaurátora. Munkássága szorosan összefügg a soproni helyreállításokkal. Rajzait, tevékenységének dokumentumait, illetve szellemiségét a Szakál Ernő Alapítvány Peresztegen található gyűjteménye őrzi.

¹⁶ Forster Központ tervára 8874.

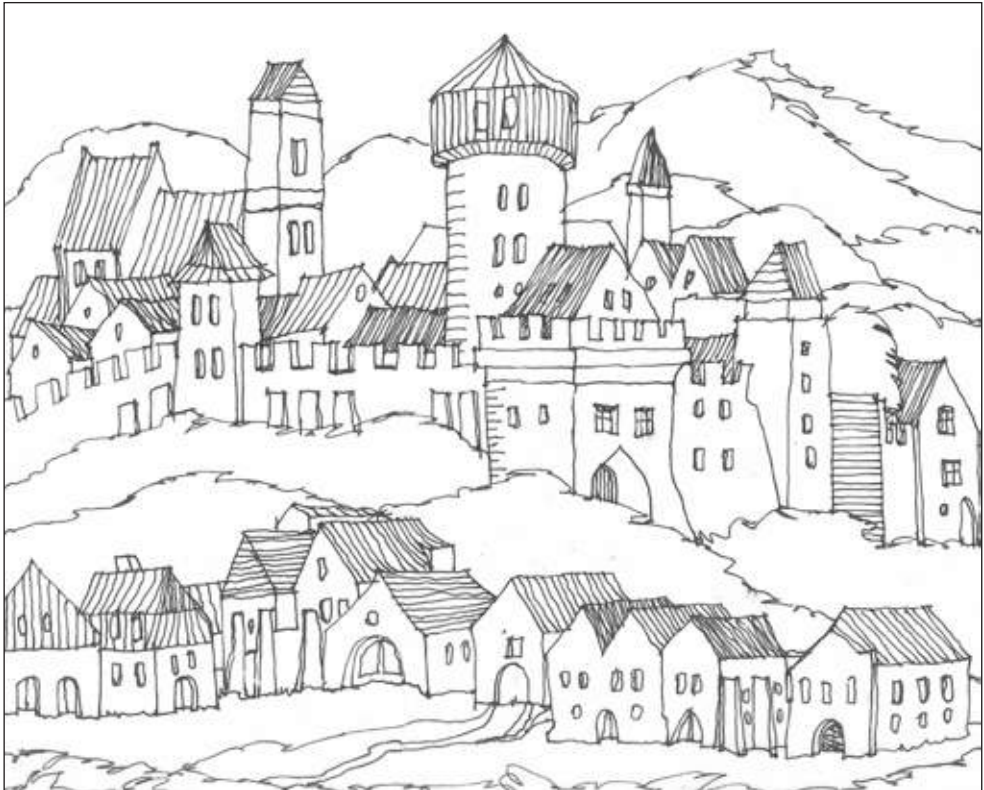
őrzi a beavatkozásokat. A legfontosabb változtatás a barokk pilaszterek elbontása, a gótikus bordakötegek kiszabadítása és bemutatása volt. A töredékesen előkerülő bordakötegek közül kettőt rekonstruáltak, ezek ma is a padlóvonalig futnak le, a többit a vállpárkány magasságában konzolosan befördítették (8. kép). A barokk pilaszterek keresztmetszetét az áldoztatórács két végénél megmaradt csonkok alapján ismerjük (9. kép). További középkori részletek is bemutatásra kerültek: a szentély hármastűs ülőfülkéje, alatta a négykaréjos vakmérművekkel, és a déli oldal egy hasonló motívuma a második és harmadik kápolna közötti pilléren. Az elbontott barokk pilaszterek helyén, ahova nem kerültek vissza a gótikus profilok, Szakál Ernő által készített keresztúti stációkat ábrázoló domborműveket helyeztek el, körülöttük a rokokó stukkó szellemiségében megfogalmazott stukkódíszek készültek.

9. kép. Az áldoztatórács a kőfelület restaurálása közben. Jól látható a barokk pilaszter visszafaragott csonkja. 2011 március

Az új liturgikus tér szintén Szakál Ernő munkája, ez már a II. vatikáni zsinat szellemében készült, a szembemiséző oltárt, az ambórt és a – jelenleg a templomtérén kívül tárolt – papi széket foglalja magába.

Összegzőképpen megállapíthatjuk, hogy a Szent György-templom ma látható épülete az emberi alkotótevékenység évszázadokon keresztül formált eredménye. A templom több, különböző művészettörténeti korszakot is felvonultató, kisebb-nagyobb építési periódusban alakult ki, melyek közül a meghatározó a 14. század végi megépítés és a jezsuiták 17. század végi átépítése. Ezen átépítés során azonban a rend Magyarországon egyedülálló módon a szokásaitól merőben eltérően egy középkori templomot formált át a saját építészeti előírásai szerint. Az épület minden bizonnyal „nincs még kész”, a következő századokban is formálódik majd tovább – reményeink szerint olyan módon, hogy a megelőző korszakok értékeit a következő nemzedék is láthatja majd.

Soproni vár (Winkler Gábor rajza)